

**“PAXTA ISHI”: 1980-YILLARDA O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-SIYOSIIY
TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINING TARIXIIY TAHLILI**

<https://doi.org/10.70728/a.series.v08.i03.168>

Xodjamberdiyev Xurshidbek Egamberdiyevich

*Andijon davlat universiteti, Jahon tarixi kafedrasi dotsenti,
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

hursidbekhodzamberdiev@gmail.com

+99893-631-86-56

Annotatsiya. Mazkur maqolada 1980-yillarda O‘zbekistonda yuzaga kelgan “Paxta ishi”ning siyosiy-iqtisodiy sabablari va huquqiy oqibatlari kompleks tahlil qilinadi. Sovet reja iqtisodiyoti sharoitida paxta yakkahokimligi siyosati, markaz tomonidan belgilangan noreal reja ko‘rsatkichlari hamda markaz–respublika munosabatlaridagi muvozanatsizlik mazkur jarayonning institutsional asosi sifatida ko‘rib chiqiladi. Tergov va sud amaliyoti materiallari, shuningdek ayrim ishlar bo‘yicha qayta ko‘rib chiqish qarorlari asosida huquqiy baholar tahlil qilingan. Shu bilan birga, “Paxta ishi”ning milliy ong va identichlik shakllanishiga ta’siri ilmiy nuqtayi nazardan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Paxta ishi, sovet reja iqtisodiyoti, markaz–respublika munosabatlari, paxta yakkahokimligi, korrupsiya, sud amaliyoti, milliy identichlik.

Аннотация. В статье комплексно анализируются политико-экономические причины и правовые последствия «Хлопкового дела» в Узбекистане 1980-х годов. Рассматриваются особенности политики хлопковой монокультуры в условиях советской плановой экономики, нереалистичные плановые показатели и дисбаланс в отношениях центра и республики. На основе материалов следствия, судебной практики и последующих пересмотров дел даётся правовая оценка процессов. Особое внимание уделяется влиянию данного явления на формирование национального самосознания и идентичности.

Ключевые слова: Хлопковое дело, плановая экономика СССР, центр–республика, хлопковая монокультура, коррупция, судебная практика, национальная идентичность.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the political and economic causes and legal consequences of the “Cotton Affair” in Uzbekistan during the 1980s. It examines the policy of cotton monoculture within the Soviet planned economy, unrealistic

production targets, and the imbalance in center–republic relations as institutional foundations of the process. Based on investigative materials, court practice, and subsequent case reviews, the study offers a legal reassessment of the events. Particular attention is paid to the impact of the campaign on the formation of national consciousness and identity.

Keywords: Cotton Affair, Soviet planned economy, center–republic relations, cotton monoculture, corruption, judicial practice, national identity.

KIRISH. XX asrning ikkinchi yarmida Sovet Ittifoqida amalga oshirilgan iqtisodiy siyosat, ayniqsa qishloq xo‘jaligi sohasidagi rejalashtirish amaliyoti, markaz va ittifoqdosh respublikalar o‘rtasidagi munosabatlarning murakkablashuviga olib keldi. O‘zbekistonda paxta yakkahokimligi siyosati strategik ahamiyat kasb etgan bo‘lib, uning doirasida belgilangan yuqori reja ko‘rsatkichlari respublika iqtisodiyotining tarkibiy xususiyatlari va resurs imkoniyatlari bilan doim ham mos kelmagan.

Maqolaning maqsadi — “Paxta ishi”ning yuzaga kelish sabablarini, uning siyosiy-iqtisodiy va huquqiy oqibatlarini, shuningdek mazkur jarayonning milliy ong shakllanishiga ta‘sirini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, institutsional yondashuv hamda arxiv va ilmiy manbalarni o‘rganish usullaridan foydalanildi.

Sovet davlatida 1967-yilda “rivojlangan sotsialistik jamiyat” konsepsiyasi ilgari surilib, jamiyat shu bosqichni bosib o‘tmasa, kommunizmga “sakrab” o‘tib bo‘lmaydi, degan xulosaga kelingan edi. Ana shu sotsializm “yetuk sotsializm” deb ataldi. Bu kabi sotsializmning tavsifi 1977-yilgi SSSR Konstitutsiyasining preambulasida ifodalandi[1]. Keyinchalik, 1982-yil 12-noyabrda Yu.V. Andropov KPSS bosh kotibi bo‘lganidan keyin “rivojlangan sotsializm”ni mavjud voqelik bilan bog‘liq holda tasavvur qilish g‘oyasini ilgari surib, sovet jamiyatida milliy muammolarning mavjudligini e‘tirof etdi. U mavjud muammolarni hal etishni “tartib o‘rnatish” va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni tezlashtirish yo‘li bilan hal etishga qaror qilgan edi.

Ittifoqdagi barcha respublikalarning rahbarlari KPSS va boshqa markaz boshqaruv idoralariga qaram edi. Markaz qanday yo‘ldan ketsa, respublikalar ham shu yo‘ldan ketishi lozim edi. Milliy xususiyatlar va belgilarga unchalik e‘tibor berilmas edi.

Sovet hukumatining besh yillik rejalarida paxtachilikni rivojlantirish vazifalariga alohida e‘tibor qaratildi. Jumladan, 1976-1980-yillarda SSSR Xalq xo‘jaligini rivojlantirishning asosiy vazifalari bo‘yicha O‘zbekistonda paxta yetishtirishni 1980-yilda 5,8 mln tonnaga yetkazish belgilandi[2.264]. Biroq markaz tomonidan belgilab berilgan bunday yuqori ko‘rsatkichlar respublikalar rahbariyatining KPSS va markaziy boshqaruv idoralariga to‘liq qaramligi sharoitida amalga oshirilar, milliy va mintaqaviy imkoniyatlar yetarli darajada inobatga olinmas edi. Lekin shunga qaramay, 70-yillar boshida Sh.R. Rashidov markaz oldiga bir necha marta paxta yetishtirish rejasini kamaytirish masalasini qo‘ydi. Chunki markaz talab qilayotgan paxta xom ashyosini yetkazib berish resurslari mavjud emas edi. Tabiiyki, bu holatda topshiriladigan paxta hosiliga qo‘shib yozishlar paydo bo‘lishi mumkin edi[3.54].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar “Paxta ishi”ni turli ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilganlar. Yunusova X.E. paxta yakkahokimligi siyosati va markazlashgan rejalashtirish tizimidagi ziddiyatlar 1980-yillardagi keng ko‘lamli tergov jarayonlariga zamin yaratganini ta’kidlaydi[4]. X. Xodjamberdiyev esa ushbu jarayonni sovet reja iqtisodiyotidagi tizimli nomutanosibliklar hamda markaz–respublika munosabatlaridag muvozanatsizlikning institutsional ifodasi sifatida baholaydi[3]. A. Razakov o‘zining “*O‘zbekistonda paxtachilik tarixi (O‘tmish va hozir)*” asarida ta’kidlashicha, 1983–1988-yillarda “Paxta ishi” doirasida qariyb 4,5 ming nafar qishloq xo‘jaligi xodimi turli muddatlarga ozodlikdan mahrum etilgan. Respublika tashqarisida ko‘rilgan ishlarni ham hisobga olganda, umumiy zarar miqdori 30 million so‘mdan oshmagani qayd etilgan[5.262]. Shu tariqa, mahalliy tadqiqotlarda “Paxta ishi” sovet boshqaruv tizimidagi inqiroz va ijtimoiy-siyosiy transformatsiya jarayonlari kontekstida talqin etiladi.

“Paxta ishi” doirasida tergov va sud jarayonlari respublika miqyosi bilan cheklanib qolmasdan, viloyatlar kesimida ham amalga oshirilgan. Xususan, Surxondaryo viloyatida 1983–1991-yillar davomida “Paxta ishi” va “O‘zbek ishi” bo‘yicha jinoiy javobgarlikka tortilgan 69 nafar fuqaro haqida ma’lumotlar “Qatag‘on qurbonlari. Xotira kitobi. Surxondaryo viloyati” nashrida keltirilgan[6.86]. Shuningdek, O‘. Erbo‘tayeva va H. O‘rmonovning “Qatag‘on qurbonlari: Sirdaryo viloyati misolida”[7.183] asarida mazkur hududda “Paxta ishi” doirasida jinoiy ta’qibga uchragan shaxslar haqida arxiv materiallari va hujjatli ma’lumotlar asosida tahlillar berilgan. Mazkur manbalar “Paxta ishi”ning hududiy ko‘lami, uning ijtimoiy oqibatlari hamda joylardagi sud-tergov amaliyotini o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Arxiv manbalari “Paxta ishi”ning huquqiy va ijtimoiy jihatlarini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Milliy arxivida saqlanayotgan R-1714-fond (O‘zSSR Oliy sudi)da “Paxta ishi” va “O‘zbeklar ishi” bo‘yicha sud materiallari, ayblovlari xulosalari hamda protsessual hujjatlar jamlangan[8]. Shuningdek, R-2454-fond (O‘zSSR Oliy Soveti Prezidiumi) materiallari orasida “Paxta ishi” munosabati bilan jabrlanuvchilar va mahalliy aholi tomonidan yo‘llangan murojaatlar, mahalliy sovetlarga saylov jarayonlari hamda Oliy Sovet deputatlarining hisobotlari aks etgan[9]. Bundan tashqari, Samarqand viloyati davlat arxivining 1705-fondi (Samarqand viloyati sudi)da “Paxta ishi”ga doir viloyat miqyosidagi sud ishlari va tegishli protsessual hujjatlar saqlanadi[10]. Mazkur arxiv manbalari “Paxta ishi”ni kompleks tarzda — huquqiy, siyosiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan — tahlil qilish imkonini beradi.

Ana shu tizimli ziddiyatlar keyinchalik Markaz tomonidan “Paxta ishi” deb nom olgan keng ko‘lamli tergov jarayonlariga zamin yaratdi. Chet el tadqiqotchilari mazkur masalasiga turlicha yondashuvlarni ilgari surganlar. Jumladan, Riccardo Mario Cucciolla fikricha, 1983-yil mazkur ishning institutsional jihatdan shakllangan boshlanish bosqichi sifatida baholanadi. Uning ta’kidlashicha, tergov dastlab uch asosiy yo‘nalish — partiyaviy nazorat mexanizmi, davlat xavfsizlik organlari (KGB) hamda SSSR prokuraturasi darajasida parallel ravishda amalga oshirilib, keyinchalik markazlashgan yagona protsessual tizimga birlashtirilgan.

Bu davrda O‘zbekiston partiya rahbariyati Andropovning siyosiy kursiga sodiqlikni namoyon etishga intilgan, KPSS XXVI syezdi qarorlarini amalga oshirish hamda partiya va mehnat intizomini kuchaytirishni ustuvor strategik vazifa sifatida belgilagan. Shu bilan birga, qator sanoat tarmoqlarida intizomiy sustkashlik va reja ko‘rsatkichlarini bajarishdagi tizimli kamchiliklar rasman qayd etilgan[11.218].

Tadqiqotchi D. Kandioti o‘zining agrar islohotlarga bag‘ishlangan asarida[12] 1980-yillarda O‘zbekistonda paxta yakkahokimligi siyosatining kuchayishi va uning salbiy oqibatlari, O‘zbekistonning birinchi rahbari Sh.Rashidov bilan L.Brejnev o‘rtasidagi munosabatlar, markazning paxta yetishtirishdan ko‘zlagan yuqori manfaati va maqsadlarini xorij matbuotida e‘lon qilingan materiallar asosida tahlil etgan.

Derek Edvard Peterson fikricha, “Paxta ishi” tergovining yakunlanishi o‘zbek milliy ongining reaksiya shakllanishiga turtki berib, respublikada “biz va ular” qarama-qarshiligini kuchaytirdi[13.36]. Aytmatov esa o‘zbeklarni ommaviy ravishda korrupsiyada ayblashga qarshi chiqib, bu holatni sovet siyosatining oqibati sifatida baholadi va alohida milliy o‘zlik shakllanishining belgisi sifatida talqin qildi[14]. “Paxta ishi” faqat korrupsiyaga qarshi kurash doirasidagi huquqiy kompaniya emas, balki Markazning respublika ustidan siyosiy nazoratni kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimining bir qismi sifatida namoyon bo‘lgan. Ayrim talqinlarda ushbu jarayon markazning o‘zbek jamiyatiga nisbatan navbatdagi katag‘on siyosiy amaliyoti sifatida baholanib, butun millatni korrupsiya bilan bog‘lash orqali uning ijtimoiy-siyosiy nufuziga putur yetkazishga urinish sifatida ko‘riladi.

Mazkur maqolada quyidagi ilmiy metodlar qo‘llanildi: **Tarixiy-tahliliy metod** — 1980-yillardagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni xronologik izchillikda o‘rganish va ularning sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash maqsadida. **Tizimli (strukturaviy) yondashuv** — “Paxta ishi”ni sovet reja iqtisodiyoti va boshqaruv mexanizmining institutsional xususiyatlari bilan bog‘liq holda o‘rganishda. **Kontent-tahlil metodi** — arxiv hujjatlari, sud qarorlari va matbuot materiallarini tahlil qilish orqali rasmiy diskurs va amaliyot o‘rtasidagi farqni aniqlashda. **Statistik tahlil** — jinoiy ishlar soni, jazolar dinamikasi va iqtisodiy zarar ko‘rsatkichlarini tahlil qilishda.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 1985-yil “Paxta ishi” doirasidagi jinoiy ta’qiblar eng yuqori bosqichga chiqqan davrlardan biri bo‘lgan. Mazkur yilda 2272 nafar shaxsga nisbatan 338 ta jinoiy ish qo‘zg‘atilgan bo‘lib, jinoiy javobgarlikka tortilganlarning asosiy qismi qishloq xo‘jaligi tizimi rahbarlari — 213 nafar kolxoz raislari va sovxoz direktorlari, 49 nafar paxta tozalash zavodi direktorlari hamda 13 nafar partiya va sovet organlari xodimlaridan iborat bo‘lgan. Bu holat kompaniyaning avvalo paxtachilik sohasiga yo‘naltirilganini ko‘rsatadi[15.1].

1985-yilda “O‘zbekiston SSR Oliy sudi” ning kassatsiya hay‘ati tomonidan 292 nafar shaxsga nisbatan qo‘zg‘atilgan 50 ta jinoyat ishi ko‘rib chiqildi. Ishlarni ko‘rib chiqish natijasida 169 nafar shaxsga (76,1 foiz) nisbatan chiqarilgan sud hukmlari o‘zgarishsiz qoldirildi. 42 nafar shaxsga (18,9 foiz) nisbatan hukmlar o‘zgartirildi, shundan 40 nafar shaxsga nisbatan jazo choralari yengillashtirildi.

Shuningdek, 11 nafar shaxsga (5 foiz) nisbatan chiqarilgan sud hukmlari bekor qilindi. Ularning 10 nafariga doir ishlar yangidan sud muhokamasiga yuborildi, 1 nafar shaxsga nisbatan esa ish qo‘shimcha tergov o‘tkazish uchun qaytarildi[16.16-17]. Bu raqamlar sud jarayonlarida muayyan protsessual kamchiliklar yoki dalillar bazasining yetarli darajada mustahkam emasligini ko‘rsatadi.

Asossiz sud hukmi bilan qamalgan yurtdoshlarimiz taqdiri Samarqand viloyatida bo‘lib o‘tgan mazkur sud jarayoni misolida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Xususan, 1-mart 1991-yil O‘zbekiston SSR Oliy Sudi Prezidiumining majlisi bo‘lib o‘tdi. Raislik qiluvchi A.Polvon-Zoda **Prezidium tarkibi:** Ishonov B.A., Jalilov M., Nabiyeu U.I., Nosirov K.N., Turgunov A. O‘zbekiston SSR Prokurorining o‘rinbosari F. Rahimov ishtirokida, O‘zbekiston SSR Oliy Sudi raisining birinchi o‘rinbosari tomonidan Samarqand viloyati sudining 1986-yil 18-dekabrdagi S. Zaripov va boshqalarga nisbatan chiqarilgan hukmi yuzasidan keltirilgan protest ish materiallari bilan birgalikda ko‘rib chiqildi.

Samarqand viloyati sudining 1986-yil 18-dekabrdagi hukmiga muvofiq:

1. Zaripov Sunnat 1940-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, KPSS a‘zosi, oilali, muqaddam sudlanmagan. Mol-mulki musodara qilingan holda 10 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan.

2. Azimov Abdualim 1925-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, muqaddam sudlanmagan, Ulug‘ Vatan urushi qatnashchisi. Mol-mulki musodara qilingan holda jazolar jami bo‘yicha 4 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan.

3. Qudratov Ergash Komilovich 1945-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, muqaddam sudlanmagan. Mol-mulki musodara qilingan holda 4 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan.

4. Xoliqov Shukrullo 1924-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, muqaddam RSFSR Jinoyat kodeksining 15-98-moddasi bilan sudlangan. Mol-mulki musodara qilingan holda 3 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan. Shuningdek, avvalgi hukm bo‘yicha tayinlangan jazodan 2 yil qo‘shilib, umumiy jazo muddati 5 yil etib belgilangan.

5. Razzoqov Zaynutdin 1934-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, KPSS a‘zosi. 3 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan. Shuningdek, 1986-yil 12-sentyabrdagi hukm bilan tayinlangan jazodan 2 yil qo‘shilib, umumiy jazo muddati belgilangan.

6. Qodirov To‘lqin Yaxlevich 1938-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, muqaddam sudlanmagan, KPSS a‘zosi. 4 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan.

7. Urinov Normamad 1939-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, muqaddam sudlanmagan. 3 yil muddatga ozodlikdan mahrum etilgan.

8. Hayyotov Toshulat 1950-yilda tug‘ilgan, o‘zbek, oilali, muqaddam sudlanmagan. 2 yil muddatga axloq tuzatish ishlari jazosiga hukm qilingan.

Sudlanganlar — Zaripov, Azimov, Xoliqov, Razzoqov, Qodirov, Qudratov va Urinovdan 243 131 so‘m miqdorida zarar solidar tartibda undirilgan.

O‘zSSR Oliy Sudi jinoyat ishlari bo‘yicha sudlov kollegiyasining 1987-yil 11-iyundagi ajrimiga muvofiq, hukm o‘zgartirilib, Zaripov Sunnat, Azimov Abdualim, Xoliqov Shukrullo,

Razzoqov Zaynutdin, Qodirov To‘lqin, Qudratov Ergash va Urinov Normamadga nisbatan O‘zSSR Jinoyat kodeksining 149-moddasi ayblov tarkibidan chiqarilgan[17.70-72].

1982–1983-yillarda Kattaqo‘rg‘on tozalash zavodiga qarashli “Qadan” paxta tayyorlash punkti mansabdor shaxslari (Zaripov, Xoliqov, Razzoqov, Azimov, Urinov, Qodirov, Qudratov va Hayyotov) o‘zaro til biriktirib, xizmat vakolatlarini suiiste‘mol qilgan va hujjatlarni soxtalashtirgan. Ular paxta hajmini sun‘iy oshirib ko‘rsatish, tahlil natijalarini buzib yozish va hisob-kitoblarga yolg‘on ma‘lumot kiritish orqali davlatga katta miqdorda moddiy zarar yetkazgan. Zaripov esa kolxoz va sovxoz vakillaridan jami 99 931 so‘m pora olib, ushbu noqonuniy faoliyatni muvofiqlashtirgan.

Sudda so‘ralgan guvohlar (“Qoradaryo”, “Pravda”, “Engels” kolxozlari rahbarlari va brigada boshliqlari) paxta sotib olish amaliyoti haqiqatdan mavjud bo‘lganini, ammo bu ish xo‘jalik ehtiyoji bilan emas, balki tuman rahbariyati tomonidan qo‘yilgan noreal reja va grafiklarni bajarish bosimi natijasida amalga oshirilganini bayon qilganlar. Rejalar doimiy ravishda qat‘iy talab etilgani sababli, xo‘jaliklar rasmiy ko‘rsatkichlarni ta‘minlash uchun pora berishga majbur bo‘lgan.

Shuningdek, ayrim hollarda rejani bajarmagan rahbarlarga nisbatan ma‘muriy bosim va hatto huquqni muhofaza qiluvchi organlar orqali ta‘sir choralari qo‘llangani ko‘rsatilgan.

Prezidium qaroriga muvofiq, Zaripov, Azimov, Qudratov, Xoliqov, Razzoqov, Qodirov, Urinov va Hayyotovga nisbatan qabul qilingan sud qarorlari bekor qilinib, ularning harakatlarida jinoyat tarkibi mavjud emasligi sababli jinoyat ishi tugatilgan.

Sud guvohliklarida paxta sotib olish amaliyoti yuqori tashkilot rahbarlarining bosimi va noreal rejalarini bajarish talabi ostida amalga oshirilgani qayd etilgan. Prezidium ushbu holatni tazyiq va oxirgi zarurat sharoitida sodir etilgan harakat sifatida baholagan.

Davlat mulkini talon-taroj qilish uchun o‘zlashtirish maqsadi bo‘lishi shartligi haqidagi Plenum qaroriga tayanilgan holda, mazkur ishda shaxsiy manfaat ko‘zlanmagani va mablag‘lar kamomadni qoplashga yo‘naltirilgani inobatga olingan. Shu asosda pora olish-berish tarkibi mavjud emas, deb topilgan[18]. Sud guvohliklari va ish materiallari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ayblanuvchilarning xatti-harakatlari ko‘p hollarda noreal rejalarini bajarish bo‘yicha ma‘muriy bosim sharoitida amalga oshirilgan. Prezidium tomonidan mazkur holat tazyiq va oxirgi zarurat sharoitida sodir etilgan harakat sifatida baholangan.

Bunday misollarni yana ko‘plab keltirish mumkin. Xususan, o‘sha davrda faoliyat yuritgan Juman Xodjanov “Mirzacho‘l” sovxozi direktori bilan birgalikda jami 27 nafar shaxs sudlangan bo‘lib, ulardan 22 nafari turli muddatlarga ozodlikdan mahrum etilgan[7.183]. Quyida keltirilayotgan ma‘lumotlar ana shu davrda asossiz ravishda jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarga oiddir.

Umuman olganda, olingan natijalar “Paxta ishi”ni faqat korrupsiyaga qarshi huquqiy kampaniya sifatida emas, balki sovet reja iqtisodiyotidagi tizimli ziddiyatlar, markazlashgan boshqaruvning qat‘iy nazorati va noreal rejalar bosimi sharoitida yuzaga kelgan institutsional inqiroz ifodasi sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Sud qarorlarining keyinchalik qayta ko‘rib chiqilishi esa mazkur jarayonning huquqiy bahosi ham bir xil emas, balki murakkab va ziddiyatli bo‘lganini namoyon etadi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Paxta ishi” sovet reja iqtisodiyotidagi ichki ziddiyatlar va markaz–respublika munosabatlaridagimuvozanatsizlikning mantiqiy oqibati sifatida yuzaga kelgan. Noreal reja ko‘rsatkichlari, paxta yakkahokimligi siyosati va ma‘muriy bosim sharoitida hisobotlarni soxtalashtirish amaliyoti tizimli xarakter kasb etgan.

1983–1988-yillarda olib borilgan keng ko‘lamli tergov va sud jarayonlari natijasida minglab shaxslar jinoiy javobgarlikka tortilgan bo‘lsa-da, 1990-yillar boshida ayrim ishlar qayta ko‘rib chiqilib, jinoyat tarkibi mavjud emasligi aniqlangan holatlar ham kuzatildi. Bu esa mazkur jarayonning huquqiy bahosi murakkab va ziddiyatli bo‘lganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, “Paxta ishi” nafaqat iqtisodiy yoki huquqiy hodisa, balki ijtimoiy-siyosiy jarayon sifatida ham muhim ahamiyat kasb etdi. Ayrim xorijiy tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, ushbu kampaniya milliy o‘zlik va identichlik masalalarining kuchayishiga, respublikada “biz va ular” qarama-qarshiligining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan.

Shunday qilib, “Paxta ishi”ni faqat korrupsiyaga qarshi kurash doirasidagi epizod sifatida emas, balki sovet davlat boshqaruv modeli inqirozi, markazlashgan rejalashtirish tizimining cheklanganligi va mustaqillik arafasidagi ijtimoiy transformatsiya jarayonlarining muhim bosqichi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Konstitutsiya SSSR. –M.: Politizdat, 1977. -127 s.
2. KPSS syezdlari, konferensiyalari va Markaziy Komitet plenumlarining rezolyutsiya va qarorlari. T.12. -Toshkent: O‘zbekiston, 1987. – B. 264.
3. X.Xodjamberdiyev. O‘zbekistonda ijtimoiy-siyosiy jarayonlar tarixi (1970-1991-yillar).: tarix fan.falsafa.dok.diss. – Toshkent, 2020. – 177b.
4. Yunusova X.E. XX asrning 80-yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar va ma’naviy hayot.: Tarix fan. dok. diss. – Toshkent, 2009. – 300 b.
5. A.Razakov. O‘zbekistonda paxtachilik tarixi: (O‘tmish va hozir).- T.:O‘zbekiston, 1994. – 262.B.(– 304 B)
6. Qatag‘on qurbonlari. Xotira kitobi. Surxondaryo viloyati / Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi. “Shahidlar xotirasi” jamoat fondi. — Toshkent: “MATRIX” nashriyoti, 2025. — 364 b.
7. O‘. Erbo‘tayeva, H. O‘rmonov. Qatag‘on qurbonlari Sirdaryo viloyati misolida. Guliston: “Ziyo nashr matbaa” XK nashriyoti, 2022. B.183 (– 232 bet.)
8. O‘zMA, R.1714-fond, 9-ro‘yxat yig‘ma jildlari.
9. O‘zMA, R.2454-fond, 6-ro‘yxat yig‘ma jildlari
10. Samarkand viloyat DA, R.1705-fond, 1-ro‘yxat, 598-ish
11. Cucciolla R.M. The Crisis of Soviet Power in Central Asia: The “Uzbek Cotton Affair” (1975-1991): Dissertation work for the degree of PhD in Political History. – Lucca: 2017. -P.218 (-671 p.)
12. Kandiyoti D. Agrarian Reform, Gender and Land Rights in Uzbekistan. – Switzerland: UNRISD, 2002. -78 p.

13. Derek Edward Peterson. When a Pound Weighed a Ton: The Cotton Scandal and Uzbek National Consciousness. -The Ohio State University, 2013. -P.36. (-72P)
14. Aytmatov Chingiz. Perestroyka, glasnost — drevo vyjivaniya // Pravda Vostoka. 1988. № 38 (21604). 14 fevr.
15. O‘zMA, R.1714-fond, 9-ro‘yxat, 452-ish, 1-varaq.
16. O‘zMA, R.1714-fond, 9-ro‘yxat, 452-ish, 16-17 varaqlar.
17. Samarkand viloyat DA, R.1705-fond, 1-ro‘yxat, 598-ish, 70-72 varaqlar.
18. Samarkand viloyat DA, R.1705-fond, 1-ro‘yxat, 598-ish, 74-77 varaqlar